

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 1 • NR 7 • 1963

Gamla emblem och nya vapen
Några reflexioner
Av Hans Schlyter

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldininen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Gamla Emblem och Nya Vapen

Några reflexioner av *Hans Schlyter*

NÄR MAN studerar hur sigill har begagnats för utformandet av vapen och omvänt vapen för utformandet av sigill bör man betänka olikheten mellan vapnets och sigillens funktioner och deras bildmässiga uttrycksmedel.

Vapnet är ett igenkänningstecken, till sin »egentliga» storlek av åtskilliga kvadratfots yta, utfört i olika färger och avsett att snabbt kunna kännas igen på avstånd. Heraldiken eftersträvar därför lättfattlig komposition, tydliga färgkontraster och ett oberoende av betraktarens läskunnighet.

Sigillet åter är ett verifikationsmedel av ett mynts storlek, utgörande en relief i ett enfärgat material (vax e. dyl.), bestående av såväl bild som text, och avsett att läsas och granskas av den sigillförsedda skrivelsens mottagare och att därigenom ge honom ett bevis om skrivelsens äkthet.

För vapnets funktion som igenkänningstecken är en viss enkelhet och en viss typisering av bildinnehållet önskvärda. Sigillens funktion som verifikationsmedel gagnas av en detaljrik och särpräglad komposition, som givetvis försvårar förfalskning.

Vad vapnet uttrycker blott och bart genom färg måste sigillet ersätta genom förklarande, mer eller mindre detaljrika ytbehandlingar. Genom sigillens avsaknad av färg som uttrycksmedel innehåller en omvandling av ett vapen till en sigillbild väl huvudsakligen endast det problemet, hur man lämpligen bör karakterisera vapnets från färg befriade beståndsdelar så att deras innebörd likväl kan uppfattas.

En omvandling av en sigillbild till

ett nytt vapen innebär däremot inte sällan avsevärt större problem. Sigillbildens komposition kan vara sådan att den inte låter sig färgläggas på sådant sätt att de för heraldiken behövligen och karakteristiska färgkontrasterna erhålles. Sigillbildens komposition kan vara så komplicerad eller detaljrik att den inte låter sig översätta till en god heraldisk bild.

Båda omständigheterna kan ibland göra kompositionella omarbetningar nödvändiga. Sådana omarbetningar riskerar dock att uppfattas som förvanskningar av de heraldiker eller sigillforskare som inte övertänkt de olikheter i funktioner och uttrycksmedel som råder mellan vapen och sigill.

När det gäller *städernas* emblemantik — och på senare tider även andra kommuners — torde i allmänhet sigill-emblemen ha varit det ursprungliga och de egentliga vapnen en senare företeelse, därvid i åtskilliga fall, troligen flertalet, vapenemblemen hämtats från sigillen. Emblemens nyttjande torde därvid rätt mycket ha inskränkt sig till att ingå i respektive samhälles sigill. Utvecklingen inom stadsheraldiken har sålunda kommit att präglas mera av de speciella drag som utmärker sigillkonsten än av heraldik i egentlig mening. Men i åtskilliga fall kan man likväl i stadsemblemens utvecklingshistoria iakttä en strävan i riktning mot rent heraldiska uttrycksmedel och till frigörelse från vad som är oheraldiskt i sigillförebildernas formflora.*)

---

*) Ett exempel på en utveckling i motsatt riktning utgör den förändring som

I vad mån de gamla vapnens enkla bilder, vare sig figurativa eller abstrakta, ursprungligen har haft någon viss avsedd symbolik låter sig i allmänhet inte längre bestämma. Den populära uppfattningen att vapen har — och är ämnade att ha — symbolisk innebörd och att vapenemblem därför alltid symboliserar någonting, delas nog inte av moderna fackheraldiker. Emblem är inte detsamma som symboler. Någon anvisning om ett vapens eventuella symbolik förekommer i allmänhet inte i den beskrivning av vapnet som fastställs vid vapnets upprättande. Vapenbeskrivningarnas ord som t. ex. *sparre*, *bjälke*, *stolpe* eller *ström* åsyftar inte någon taksparre eller golvbjälke eller grindstolpe eller något vattendrag, utan utgör endast heraldiska facktermer för vissa abstrakta typfigurer.

Det förda resonemanget är avsett att underlätta förståelsen av det svenska landskapet *Medelpads* vapen, det enda svenska landskapsvapen som endast utgöres av häroldsbilder: Medelst vågskuror fyra gånger delat av blått, silver, rött, silver och blått (se bild). Vapnet lär ha tillskapats i början av kung Johan III:s tid, alltså under senare hälften av 1500-talet, ett tidskede då överhuvudtaget alla de då svenska landskapen försågs med vapen.

på 1910-talet företogs beträffande *Hälsingborgs* dittills nyttjade enkla, vackra och karakteristiska tre-torn-vapen, som i folkmedvetandet hade en klar anknytning till stadens värdecken Kärnan. Sådant stadens vapen för närvarande är utformat, med ett 1300-talssigill som klar förebild, är det ett stycke komplicerad sigillarkitektur, mera ägnat att intressera sigillforskare och historiker än heraldiker, och innebär en *reformatio in peius*, som man vill hoppas skall kunna rättas till i framtiden.

Ett broderat vapen för Medelpad, som har ingått i sorgehästarnas utstyrsel vid Gustav II Adolfs begravning 1633 och som tillhör livrustkammaren.

Beskrivningen av medelpadsvapnet formulerades ursprungligen så här: »Tree strömer tillhope then midelste rödh och then öfwerste och niderste försölfrede udi blått fjell.» Uttrycket *tre strömmar* torde ha uppfattats av medelpadingarna, som om vapnets avsikt vore att symbolisera tre älvar. Detta tycks ha mötts av vissa folkliga invändningar, eftersom ju landskapet bara har två älvar — Ljungan och Indalsälven.

Medelpad hade under några år, innan detta tre-strömmar-vapen infördes, ett vapen som mindre skilde sig från vad som var vanligt inom dåtidens landskapheraldik, nämligen: i fält av silver en svart järv. Huruvida den heraldiker som i slutet av 1560-talet — kanske Johan III själv — komponerade det nya vapnet verkligen menat att det skulle föreställa älvar, och därvid

tre eller två eller en enda, kan ingen numera bestämt uttala sig om. Vad han verkligen har haft i tankarna när han ersatte det oansenliga svarta fyrfotadjuret med det färgglada och aristokratiska vapen som alltjämt är det officiellt gällande, kan bara bli föremål för gissningar.

Under den tid då de svenska landskapsvapnen skapades, var de svenska kungarna — Gustav Vasa, Erik XIV och Johan III — alldeles särskilt intresserade av heraldik. Deras intresse sporrades av deras danske kollegas tilltag något årtionde tidigare, att till sin egen ära och till de svenskes förargelse sätta in Sveriges trekronorsemblem i sitt eget kungavapen.

Kristian III, en man ej olik Johan III:s herr fader (Gustav Vasa), var en av de första danska kungarna av huset Oldenburg. Hans välde omfattade även Norge, ett land som på den tiden gränsade direkt till Medelpad. Det oldenburgska vapnet, åtskilligt äldre än det medelpadska, bestod liksom detta av fem horisontella fält, dock rakt avgränsade sinsemellan och av andra tinkturer. Men det vapen för Medelpad, ett av det dåvarande Sveriges allra oansenligaste provinser, som Johan III antog och kanske själv hade givit anvisning om, hade enligt tidens maner endast mycket svagt böljande vågskuror. Dess teckning var alltså ganska lik det oldenburgska, alldeles särskilt det oldenburgska sådant det i relief hade återgivits på vissa av de i Norge brukade mynten. Likheten kan ge anledning till halsbrytande gissningar. I varje fall vågar man kanske säga, att likheten ser ut som en tanke.

Medelpadsallmogen tycks i alla fall ha velat att deras nya provinsvapen

skulle symbolisera deras två älvar. När de några årtionden senare behövde ett nytt landskapssigill, lät de gravera in vapnet intressant nog med raka skuror och försåg det med allehanda förklarande bifigurer och t.o.m. med en förklarande text som sade ifrån vad man ansåg vapnet föreställa. På de ytor som i vapnet är blå, graverades sålunda ett antal olika himlakroppar; på vardera av de ytor som i vapnet är av silver och som man tydligen ansåg föreställa sina båda älvar, graverade man en fisk jämte något vågskvalp. Och längsefter det mittersta fältet satte man texten »2 ÄLFVER.»

Denna folkliga tendens att med vissa förklarande tillägg befrämja en symbolisk tolkning av Johan III:s mer eller mindre abstrakta medelpadsvapen går igen på olika sätt under de följande århundradena, inte bara i sigillerna utan även i de rent heraldiska framställningarna. Ibland återges vapnet som två strömmar i blått fält. Ibland är fiskar inplacerade i de båda strömmarna. Ibland är det bara två fiskar utan några strömmar, något som inneburit en heraldiskt föga önskvärd likhet med grannprovinsen Ängermanlands vapen, som består av tre fiskar rätt och slätt. Studerar man de medelpadsvapen som förekommer här och var på fasaderna till Sundsvalls ståtliga nyrenässansbyggnader från tiden närmast efter stadsbranden 1888, kommer man ofta att träffa på dessa två fiskar. De har alltså aldrig officiellt upptagits i Medelpads vapen utan kan betraktas som en från den folkliga sigillkonsten härrörande metod att uttrycka, vad man har ansett att det officiella vapnet borde symbolisera.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.